

"Återtåget är omöjligt"

Dagens Nyheter den 26 september 1994

Enligt gamla tumregler befinner vi oss nu i början av en klassisk svensk konjunkturuppgång ledd av snabb tillväxt i export och industriproduktion. Bränslet kommer till en del från den stora deprecieringen av kronan, som givit en kraftig förstärkning av industrins konkurrenskraft. Därtill kommer att den europeiska konjunkturen har vänt uppåt tidigare än vad de flesta bedömare har räknat med. Detta förstärker den svenska industrikonjunkturen ytterligare.

Till den positiva bilden kan läggas låg inflation samt att det under de senaste åren skett en rad strukturella reformer, som kan förväntas förbättra funktionssättet i den svenska ekonomin. Detta arbete inleddes under den förra socialdemokratiska regeringsperioden med de stora skattereformerna och avregleringen av de finansiella marknaderna. Till detta har kommit kommunalt skattestopp samt minskad statlig detaljstyrning av den kommunala verksamheten.

I socialförsäkringssystemen har självriskerna ökat genom införande av karensdagar och sänkta ersättningsnivåer. Företagsbeskattningen har ändrats så att nyföretagande och tillväxt i mindre och medelstora företag stimuleras. Integrationen med den europeiska inre marknaden har stärkts genom EES-avtalet, och vi har fått ett avtal om medlemskap i EU. Med referens till den aktuella diskussionen om blockpolitiken kan man konstatera att en påfallande stor del av reformerna i praktiken har fått en uppslutning över blockgränserna.

Om man väljer att ta fasta på det som är positivt går det alltså att måla en mycket ljus bild av svensk ekonomi. Om inte sommarens ränteuppgång hade kommit hade vi säkerligen nu haft en diskussion om det välbekanta "dukade bordet".

Ränteutvecklingen har emellertid understrukit att svensk ekonomi fortfarande befinner sig i en djup kris och att regeringen har en mycket svår uppgift när det gäller att utforma och genomföra en ekonomisk strategi som tar landet ur krisen. Sannolikt kommer regeringens åtgärder under det närmaste halvåret att bli avgörande för om de positiva faktorerna skall vidareutvecklas till en stabil ekonomisk uppgång eller om ekonomin skall vackla vidare mot allt djupare kriser.

Hotet mot en god ekonomisk utveckling kommer från två håll: massarbetslösheten och den skenande statsskulden. Om inte regeringen lyckas utforma en strategi som löser upp dessa båda problem kan vi vänta oss att nästa konjunkturedgång blir värre än den vi just gått igenom. Då skulle vi få se ännu högre arbetslöshetstal och en statsfinansiell kris som tar sig mera våldsamma uttryck än dem vi sett nu.

Problemets lösning hänger som många påpekat ihop. Bestående stora underskott leder till bestående höga räntor som håller tillbaka tillväxt och investeringar, vilket leder till att arbetslösheten permanentas för att på sikt öka. En bestående arbetslöshet skapar å andra sidan höga kostnader för staten vilket försvårar eller omöjliggör en signifikant nedgång i underskottet.

Problemen har också det gemensamt att ju längre de består desto svårare blir de att lösa. När det

gäller arbetslösheten visar erfarenheter från andra länder tydligt att en hög arbetslöshet som tillåts bestå under några år tenderar att permanentas. Då hjälper inte längre en i övrigt god ekonomisk utveckling för att råda bot på arbetslösheten.

När det gäller underskottet skapar en fortgående upplåning ständigt nya ränteutgifter vilket skärper kraven på framtida nedskärningar. Statens upplåningsbehov ligger för närvarande kring 200 miljarder kronor per år. Varje enskilt år med en upplåning av denna storlek skapar en tillkommande årlig ränteutgift på 20 miljarder. Vid ett genomsnittligt årligt upplåningsbehov under den kommande mandatperioden på 150 miljarder kommer tillkommande ränteutgifter under perioden att uppgå till 40-60 miljarder kronor beroende på ränteantagande. Dessa nya ränteutgifter är av samma storleksordning som sparplanen som socialdemokraterna presenterade under valrörelsen.

Denna lilla kalkyl understryker att den skiss till strategi som finns i det socialdemokratiska valmanifestet knappast kommer att vara tillräcklig för att leda bort den svenska ekonomin från kriskursen.

Hörnpelarna i strategin är en engångsstimulans till ekonomin på 20 miljarder kronor genom ökade infrastrukturinvesteringar för att öka sysselsättningen och en budgetförstärkning som uppskattas till 60 miljarder för att lösa underskottsproblemet. Som vi sett balanserar detta i stort sett de ränteutgifter som kan beräknas tillkomma under perioden.

Det bakomliggande synsättet i socialdemokraternas strategi är att den nedgång vi just gått igenom kan betraktas som en vanlig konjunkturedgång, som blivit särskilt djup på grund av en kraftig nedgång i efterfrågan. Konjunkturedgången förklarar i sin helhet uppgången i underskottet och i arbetslösheten. Med detta synsätt blir problemets lösning relativt enkel. Stimuleras efterfrågan så går konjunkturen upp varpå underskotten och arbetslösheten försvinner på samma sätt som de uppstod när konjunkturen gick ned.

Om detta synsätt skall hålla streck står vi nu inför en femårsperiod med en genomsnittlig årlig BNP-tillväxt i storleksordningen 4 procent. Om budgetproblematiken skall lösas upp skall tillväxten närmast i sin helhet genereras i den privata sektorn, där vi också under de närmaste åren skulle få se cirka en halv miljon nya jobb skapas. En annan viktig del i den socialdemokratiska strategin är att man står fast vid riksbankens inflationsmål på 2 procent. Detta betyder att den kommande tillväxt- och sysselsättningsexplosionen skall äga rum utan att inflationen går över dagens nivå.

Såväl den avgående som den tillträdande regeringens budgetsaneringsprogram har tagit sin utgångspunkt i tillväxttal av denna storleksordning. De är konsistenta med det synsätt på krisen som skisserades ovan. Om det stora BNP-fallet i huvudsak kan ses som en nedgång i kapacitetsutnyttjandet till följd av alltför låg efterfrågan så finns det nu en stor outnyttjad kapacitetsreserv som kan tas i anspråk när efterfrågan kommer tillbaka. Det är så kalkylernas höga tillväxttal framkommer.

Hur stor denna kapacitetsreserv är kommer vi eventuellt att få bättre kunskap om under de närmaste båda åren. Besluten om en trovärdig krisstrategi måste emellertid fattas nu. Vad som

talat för att kapacitetsreserven inte är tillräckligt stor för att bära upp en flerårig tillväxt krig fyra procent är att den stora nedgång vi haft i ekonomin i huvudsak måste ses som en strukturstörning, som under alla omständigheter varit oundviklig. Den har emellertid utlösts av de senaste årens reformer. Jämförelsen skall inte drivas för långt, men den svenska ekonomin är på väg att gå igenom en omställningsprocess som påminner om den som sker i de östeuropeiska reformekonomierna även om dramatiken inte alls är lika stor här, eftersom omställningskraven är väsentligt mindre och vi är oerhört mycket rikare än dessa länder.

Det område där detta är tydligast är kapitalmarknaden. Fram till början av 80-talet hade Sverige en mycket strikt reglerad kapitalmarknad med i huvudsak administrativt satta räntor och tilldelning av krediter efter politiskt och administrativt bestämda kriterier. I den svenska inflationsekonomin blev realräntorna i detta system negativa. Detta förstärktes ytterligare genom ett skattesystem med höga skattesatser och avdrag för alla ränteutgifter. Följden blev en investeringsutveckling som i högre grad styrdes av möjligheterna att få billiga lån än av genuina möjligheter att få långsiktig avkastning. Den enskilda sektor som påverkades mest av denna situation var byggande och fastighetsförvaltning, där tendensen till snedvridning förstärktes ytterligare av ett omfattande subventionssystem. Men också inom övriga sektorer blev snedvridningarna tydliga. Etablerade företag kunde få billiga krediter genom återlån från AP-fonderna. Företag med goda historiska vinster kunde genom skattesystemets konstruktion investera egna vinstmedel till mycket låga avkastningskrav. Kalaset betalades av övriga skattebetalare samt av alla som genom placeringsplikten tvingades placera i räntebärande tillgångar med negativ real avkastning.

Givetvis var detta inte ett långsiktigt hållbart system. Övergången till ett mera marknadsmässigt system med positiva realräntor har emellertid skapat mycket stora omställningsproblem i den svenska ekonomin. Rader av investeringar som gjordes till de gamla avkastningskraven är nu värdelösa. Aktiviteter som byggts på de gamla prisrelationerna kan inte längre drivas, vilket innebär att det inte finns en stor kapacitetskostym för näringslivet att växa in i. Därför kan man inte heller räkna med bestående höga tillväxttal bara därför att efterfrågan ökar.

Tillväxten måste komma genom nyinvesteringar och öppnande av nya verksamheter, vilket ställer krav på ett mycket gynnsamt näringslivsklimat under de närmaste åren. Det betyder också att den stabiliseringspolitiska strategin måste ta sin utgångspunkt i mera blygsamma tillväxttal under de närmaste åren om den skall kunna betraktas som trovärdig.

Det reformarbete för att öka marknadsmässigheten i den svenska ekonomin som inleddes under den förra socialdemokratiska regeringsperioden har sammanfattningsvis skapat större konvulsioner i den svenska ekonomin än vad någon kunde förutse. Omställningen till de nya förutsättningarna pågår dock för fullt i den svenska ekonomin.

Trots att valutslaget kan tolkas som en önskan om ett återtåg, finns nu ingen väg tillbaka. Detta innebär att den tillträdande regeringens strategi måste vara att understödja en fortsatt omställning. Detta ställer krav på en trovärdig plan för avveckling av budgetunderskottet. Denna måste bygga på realistiska antaganden om framtida tillväxt och ränteutveckling. Sannolikt hamnar en sådan kalkyl på ett nedskärningsbehov på cirka 120 miljarder kronor under mandatperioden.

En annan mycket viktig komponent i regeringsförklaringen vore en klar markering av att regeringen inte tänker påbörja ett stort återtåg vad gäller de marknadsekonomiska reformerna.

Den bästa markeringen av detta vore att ersätta den så kallade värnskatten med någon annan åtgärd som har spetsen riktad mot höginkomsttagarna.

De tendenser vi nu ser i ekonomin antyder att en regeringsförklaring efter dessa linjer skulle kunna belöna regering och väljare med en mycket god ekonomisk utveckling under de närmaste åren. Startpunkten skulle komma att utgöras av ett kraftigt räntefall efter regeringsförklaringen.

Regeringens val borde underlättas av att de risker som ligger i att välja en annan väg är enorma.

Ulf Jakobsson